

ریتم له نیوان ژیان و مؤسیقادا

ژیان ههمووی ده‌ریایه‌که له ریتم(1) که ههرگیز شه‌پوله‌کانی داناساکی، ئه‌و گهردوونه‌ی له چوار ده‌ورمانه دیارده‌کانی له ریتمیکی ری‌کوپیکدا ده‌سوورپینه بویه هانزفون بیلوف ده‌لیت: "ههر له سه‌ره‌تاوه بوون ریتمیکی کۆک کراوه". ئه‌وه‌ی به ئاشکرا هه‌ستی پی ده‌کریت سوورپانه‌وه‌ی هه‌ساره‌کانه.. ده‌رکه‌وتنی ئه‌ستیره‌کان و خوشاردنه‌وه‌یان ته‌نانه‌ت ژیانی هه‌موو بوونه‌وه‌ره‌کان چ نیه جگه له‌و ریتمه گهردوونیه مه‌زنه نه‌بیٔ.

له سه‌ره‌تای بیری مرؤفایه‌تیه‌وه بیرۆکه‌ی ریتم بیری مرؤفی هه‌ژاندوووه و له‌و دیارده گهردوونی یه تی‌راماوه. بویه تیور له دوا‌ی تیور ده‌هینیته ئاراهه بو ئه‌وه‌ی بیسه‌لمینیت که ری‌چکه‌ی گهردوون بریتیه له ریتمیکی مه‌زن که ژیان بوونه‌وه‌ر چرکه‌یه‌که که له ساته‌کانی ته‌نانه‌ت بیرۆکه‌ی سو‌ری بی کۆتا (القود الابدی) واته چه‌ند باره‌بوونه‌ی له سه‌ره‌تاوه بو کۆتا بی کۆتایی هاتن به‌ر ههر جاره‌ی سو‌ریکی گهردوونی و لی‌چچوونی سو‌ره‌کان کۆنترین تیوره له بیری مرؤفایه‌تی ههر له (ئه‌نکسمندیس)ه‌وه له چه‌رخ‌ی یۆنانی کۆنه‌وه تا ده‌گاته فه‌یله‌سوفی هاوچه‌رخ (نیتشه).

ریتم له ده‌ورووبه‌رماندا خو‌ی حه‌شار داوه. له یه‌ک به‌دوا‌ی یه‌ک هاتنی شه‌و و روژ سو‌ری مانگ _ وه‌رزه‌کانی سا‌ل _ ته‌نانه‌ت له هه‌ستی بوونه‌وه‌ریشدا به هه‌ست و نه‌ستیشه‌وه . له‌هه‌ر جی‌گایه‌ک بوونه‌وه‌ر هه‌بیٔ ریتم هه‌یه کۆچ کردنی په‌له‌وه‌ر و گیانداران ئیقاعی تایبه‌تی خو‌ی هه‌یه کۆچ مرؤف _ گو‌رانی ئاره‌زووه‌کان گو‌رینی مۆدیلی جل و به‌رگ و خواردن و خواردنه‌وه له ریتمیکی ری‌ک و پی‌کدا به‌رده‌وامه می‌ژووناسه‌کان له سو‌ری گو‌رینی شارستانیه‌کان به‌دی ده‌که‌ن (تعاقب الحجات) ئابووری ناسه‌کانیش ده‌لیٔ (هه‌لکشان و داکشان) ئابووری له سو‌ره‌یه‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کاندا ریتمیکی تایبه‌تی هه‌یه .

به‌لکو گهر زیاتر رو‌چینه ناو ورده‌کاری ماتهره‌وه له ناوکی ئه‌تۆمدا له نیوان گهردیله‌کانیدا به‌دی ده‌که‌ین که هه‌ریه‌که‌ی جو‌ره ته‌زوویه‌کی کاره‌بایی هه‌یه. که‌واته هه‌موو بوون و هه‌موو دیارده‌یه‌ک ریتمیکی تایبه‌تی هه‌یه. سروشت ری‌چکه‌یه‌کی شه‌پۆلداری هه‌یه ده‌گه‌ریته‌وه له‌و جی‌گایه‌ی ده‌ستی پی کردوووه به شیوه‌ی سو‌ری تایبه‌تی. ئه‌مه‌ش وای کردوووه له هونه‌رمه‌ندیکی مه‌زنی وه‌ک لیونارد دافنشی که زو‌ر به قولی رو‌چوو‌بووه ناو سروشته‌وه که بلٔ هه‌موو وینه‌کانی سروشت ریتمیکی شه‌پۆلداره و خودی ههر بوونه‌وه‌ریکیش به‌نده به‌م هه‌لچوون و داچوونه‌وه که ئه‌م شه‌پۆله دروستی ده‌کات .

ریتم چیه؟ وشه‌ی ریتم (rhythm) ی زمانه ئه‌وروپیه‌کان له زاراوه rhythmos ی یۆنانی وه‌رگیراوه ئه‌ویش له فرمانی rhein به واتای هه‌لقولان یان ری‌چکه‌یه‌ستن دئه‌ه له زمانی عه‌ره‌بی له وشه‌ی (التوقیع) که جو‌ریکه له رو‌یشتنی خیرا وه‌رگیراوه بو نمونه‌وه‌وتریٔ (وقع الرجل) که‌واته رو‌شتنی خیرا له‌گه‌ل به‌رزکردنه‌وه‌ی ههر دوو ده‌ستدا .

دیار و ئاشکرایه که رو‌یشتنی مرؤف پابه‌نده به ریتمیکی ری‌ک‌پیکه‌وه له‌وه گرنگتر ریتم جو‌له‌ی تی‌دایه (الحركة) که له ده‌قه یۆنانی و عه‌ره‌بیه‌که‌دا ئاشکرا و دیاره. بویه ده‌بینین که په‌یوه‌ندییه‌کی دیاله‌کتیکی له نیوان ریتم و جو‌له‌دا هه‌یه. ئه‌و ریتمه‌ی که له ناوه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌ی بوونه‌وه‌ر به مرؤفیشه‌وه که پی‌ویسته‌یه‌کی مادی و رو‌حیه‌ی له یه‌ک ساتدا به‌دی ده‌کریت. گو‌مان له‌وه‌دا نییه که ریتم یه‌ک‌یکه له‌و دیاردانه‌ی سره‌شت و پی‌ناسه‌کردنی کاریکی سانا نییه. له‌به‌ر هه‌یچ هۆیه‌ک نا به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که هه‌میشه له‌گه‌لی دا ده‌ژین هه‌رده‌م له‌گه‌ل جه‌سته و گیانماندا ئاو‌یزه بووه .

له بهر ئه وه پيويسته كه به پي چاخه كاني بيري مروفايه تي پينساي بكهين. ئه فلاتون دهر باره ي ريتم ده لئيت: " ريتم له هه لفريني بالنده كان به دي ده كرئيت . له ره گه كاني درخت دا. له جولّه و سه ما دا. له بره گه كاني ئاخاوتندا. " ئه م پيناسه يه تا ماوه يه كي زور كاري پي ده كرا ته نانه ت دهر ووناسه هاوچه ركه كانيش ده يگه رپينه وه بو جولّه فونتي ئه لمانى **wundt** سه رچاوه ي ريتم ده گه رپينه وه بو "رؤشتن و ريمان **h.riemann** " ده يباته وه بو ليداني دل و يوشر ده يباته وه سه ر جولّه كاني جه سته .

به لكو زور به يان له سه ر ئه وه پي كه اتون كه بلين (بريتيه له ياسا سروشتيه كاني جولّه) ئه ويش له بهر ئه وه ي ريتم په يه وه ندييه كي نه پساي هه يه به ليداني دل _ هه ناسه دان _ رؤشتني مروّف و رويشتني چوار لاقى ئاره ل بويه جولّه و جيگوركي كات و شوين لاي فه يله سوفى ئيرانى هيرقليتلس بنه ماي تيگه يشتني بوون و ژيان له يه ك ساتدا به لكه هيج شتيك له لاي ئه و نه گور نييه ئه ره ستو جولّه ي كر دبوو به خاليكي سه ره كي له ليك دانه وه ي بو ديار ده كان. ئه فلاتونيش ده يگوت كه جولّه برتتيه له ديار ده سه ره كي هه ست پي كرا وه كان به لام ده بي ئه وه ش بزاني تهنه جولّه به س نييه بو پيناسه كردني ريتم هه رچه نده خاليكي سه ره كييه له ناخيدا . به لكو ئه و جولّه يه ده بي دووباره كردنه وه يه كي ريك پيكي هه بي. كه واته ريك پيكي خاليكي گرنگه له پيناسه كردني ريتم دا "التنقيم" بويه واي له ئه فلاتون كر دووه كه بلت ريتم برتتيه له "ريك پيكي جولّه" واته پاش جولّه گرنگي داوه به ريك پيكي ئه و جولّه يه كه ئه مه ش بوخوي په يوه ندى به هوشه وه هه يه .

نوئيرين پيناسه بو ريتم برتتيه له "چونيه تي دابه ش كردني چركه كان به شيوه يه كي ريك پيكي" يان "ه دواي يه كدا هاتني ئاوازه كان كه چريكه ي چون يه كيان هه يه يان جياواز" بومان هه يه كه بپرسين ئه م ريك پيكييه له كويوه سه ري هه لداوه بويه ده بي جياوازي نيوان دوو جور ريك پيكي بكهين يه كي مان ئه وه يه كه خو مان دروستي ده كه ين و ده يخولقنينين به هوش و بيري خو مان ئه مه يان هوش رولكي سه ره كي ده بينت تييدا .

جوريكي دي كه سروشت پيماني به خشيوه و خو مان ده سته وه ستان ده بين له ئاستيدا هه رچه نده هه ندئ جار له سنووريكي ديار يكراو دا ده توانين كونترولي بكهين وه ك رؤشتني مروّف و بوونه وه ر كه به پي ياسا كاني سروشت ريك پيكي كردني جولّه ي گيانله به ره ، به لام هه رگيز ناتوانين ناوه رو كه كه ي بگورين به لام هه رگيز گوران به سه ر ورده كاريه كانيدا به ينين به وه ي كه ده توانين رؤشتنه كه مان خيرا بكهين يان خاو ببئته وه . به لام هه رگيز ناتوانين كه به ريكا دا نه روين بويه چاكترين پيناسه كردن بو ريتم ئه وه يه كه هه ر دوو توخمه كه كو بكا ته وه جولّه + ريك پيكي جولّه به وه ي كه جولّه برتتيه له توخمى "ماتهرى مادى" و ، ريك پيكي له توخمى كي "گياني _ روحي" و به شيوه يه كي هاوئا هه نكي و چونكه بنه ماي سه ره كي ريتم جولّه يه به لام ئه گه ر به شيوه يه كي سه ره خو ئاوه لا كرا ئه و ساته له پيناسه كه ي ده رده چي ت و ده بيته جولّه يه كي هه ره مه كي . بويه ده بي به شيوه يه كي ريك پيكي كونترو ل بكرئيت . ليره دا پرسياريك دئته پيشه وه ئايا ئه و جولّه و ريك پيكييه برتتيه له وه ي كه روزانه به دي ده كه ين "گواراني و شوين "

بي گومان ريتم له موسيقادا جوريكي ديه له جولّه كه هيج په يوه ندى نييه به گوراني شوينه وه به لكو له موسيقادا جولّه له ناو مندال داني كاتدا له دا يك ده بيت بويه ده بيت بيروكه ي كات كه توخمى سيه مه له بنه ماي ريتم له بير نه كه ين .

له ژياني روزانه دا بي ئاگا هه ست به م جياوازيه ده كه ين كه فه يله سوفى فه ره نسي برجسون ده رپيريوه . به شيوه يه كي ديار جياوازي خستوته نيوان كاتي ئاسايى **letemps** وه كاتي زيندوو . **laduree** كاتي بير له به سه ر چووني كات ده كه ينه وه ئه و جياوازيه به دي ده كه ين له نيوان ئه و

کاتهی که به پیی کاترمیر روژانه ده پوات و نیوان ئه و کاته زیندووهی که هسته کانمان ئاویزانی ده بیټ که به پیی کاترمیر چند چرکه یه که به لّام له ناخماندا چند ساتیکه .
بویه کات بنه مایه کی سهره کی موسیقاییه به لکو ریتم له موسیقادا به هیترین توخمه که له هونه ری موسیقا دا زیاتر به دی ده کریټ و هک له هونه رکانی دی . هه موومان ههست به کاتی زیندوو ده که یین ئه و کاتهی برجسون ههستی پیی ده کات له هسته کانماندا به دی ده که یین چاوه پروانی کات دریژ ده کات، بهختیاری خیرای ده کات . ته نانهت له حاله ته کانی نه شه دا ههست به ون بوونی کات ده که یین .

(نه شه ی یوفیان _ گوئ گرتن له موسیقا _ سه ما کردن _ ئاویته بوون له گه ل خوشه ویستدا)
ته نانهت له که سیکه وه بو که سیکه دی ده گوپرد ریټ .

ههست کردن به کات له موسیقادا به هه لچوون و داچوونی سۆزه کانمان ده گوپرد ریټ . ده گاته ئه وهی به ته وای له گه لیا بتویینه وه و کاتمان له بیرچیته وه چ له لایه ن گوئیگره وه یان له لایه ن موسیقازنه که وه یان ئاواز دانه ره که کاتیک خهریکی دارشتنی ئاوازیک ده بیټ . کاریگره ی ئه م جیاوازیه خودیانه ده گه ریته وه بو ناخی ئه و ئاواز دانه ره بویه ده بینین ئاواز دانه ریک به پیی سۆز و ئاره زوو ه کانی ئه ویش به پیی چند یاسایه کی خیرای موسیقا خیرایی ئاوازه کانمان بو دیاری ده کات که به ههچ ئاخاوتنیک چند ورد بیټ له ده رپریندا ده رنایر بیټ .
که واته خیرایی tempo رولیکی گرنگ ده بینیت بو دیاری کردنی خیرایی هه ر ئاوازیکی موسیقا و بو ئه م مه به سته ش ئامیریکی تایبه تی داهینراوه که پیی ده لین مترینوم (2) که ئامیرکه بو کیشانی کات ههروهک چون ته رازو هه یه بو کیشانی قورسایه ی ئه م ئامیره ش کات ده کیشیت که ئه رکی کیشانی ئاوازیکی موسیقاییه و به شیوه یه کی وورد ده کیشیت . که بریتیه له ئامیریکی که له دار یان نایلون دروست کراوه و شیوه یه کی هه ره می هه یه و چوار لای هه یه و له لایه که وه والا ده کریته وه له ناوه راستیشدا راستیه کی ئاسن هه یه قورسایه که ی پیوه یه که هاتووچو ده کات و چند ژماره یه کی پیوه یه و ههروه ها چند نووسینیکی له رووی پی شه وه ئامیره که که وه ک به ندولی کاترمیر هاتووچو ده کات که له یه ک چرکه دا 72 جار هاتووچو ده کات و ئه م خیراییه به م شیوه یه نووسراوه 72 mm_ هه رچه نده ژماره که پتر بیټ خیرایی زیاد ده کات بو نمونه ژماره 120 d- خیراییه کی دوو هینده ی ئه و خیراییه که به م شیوه یه نووسراوه 60 d- سه له به رده م هه ر ژماره یه ک که به ژماره 44 دهست پیی ده کات و به ژماره 208 کۆتایی دیت . به م شیوه یه 202, 204, 208 و .. هتد ده بینین که چند زاراوه یه ک به زمانی ئیتالی نووسراوه بو دیاری کردنی خیرایی و خاوی هه ر ئاوازیکی بو نمونه 60 d- خیراییه مام ناوه ندی یه که به م شیوه یه هیمای بوکراوه Andante وه 50 d- ژماره وه به م شیوه یه هیمای بوکراوه 120 d- وه ژماره که خیراتره وه به م شیوه یه هیمای بوکراوه . Allegro ئاشکرایه به ئه نجام گه یانندی دانراویکی موسیقا ژهنه کان نوونه دانراوه کانی مۆتزارت باخ_ هایدن_ چایکوفسکی_ خاچادوریان له چند کاتیک جیاواز به ئه نجام گه یینراوه هه رچه نده هه ره موویان وابه سته ی خویندنه وه یه کن بو کاره موسیقاییه که به لّام بلیمه تی ده گه ریته وه بو ئه و موسیقا ژهنه ی که به هه موو ههست و نه ستیانه وه تیکه ل و ئاویزانی ئه و دانراوه ده بن و کات ده سرنه وه له ناخ و گیانیاندا . هینده ی زانراوه ده رباره ی بیهؤفن هه میشه سه ره سته ی دها به موسیقازنه کان بو ئه وه ی به جوانترین شیوه کاره هونه ریبه کانیا ن به ئه نجام بگه یه نن، جاریکیان به پیاوژنه نیکی ئافره تی گوت: "من ئه م سوناتایه وه ک تو نازهنم، تو به رده وام به له سه ر ریچکه ی خوت، به لّام جوان ژهنندی به م شیوه یه جوانیه که ی له ریچکه ی من که متر نییه ."

ئه م ئاویزان بوونه له گه ل کاره هونه ریبه کاندایه پیوه ندیه کی ترمان بو روون ده کاته وه له نیوان ریتمی موسیقا و کاتا .

هه‌رچه‌نده ریتیم له مۆسیقادا و امان لیده‌کات که هه‌ست به کات بکه‌ین به‌لام ئه‌گهر له ناخمانه‌وه . به هه‌ستمانه‌وه _ به نه‌ستمانه‌وه تیکه‌لاوی بووین ئه‌م چرکانه کات له بیر ده‌که‌ین . مۆسیقا ژهن و گوینگر هه‌ردووکیان پیکه‌وه به‌ئه‌نجام گه‌یه‌نهر و وه‌رگر، ساته‌کان له هه‌ست و نه‌ستیاندا ده‌سپه‌نه‌وه و ئاوێزانی چرکه ئاسووده‌کانی زه‌مه‌ن ده‌بن . به‌م شیوه‌یه ریتیم له مۆسیقادا له‌یه‌ک ساتدا ده‌توانیت کاتمان بیرخاته‌وه و توانای سپه‌نه‌وه‌ی هه‌ست پێ کردنیشمان به کات تیدا بخولقییت .

په‌راویز

- 1- ریتیم: له‌م نووسینه‌دا وه‌ک زاراوه به‌کارم هیناوه چونکه هینده‌ی گه‌رام له کوردی دا به‌رامبه‌ری ئه‌م وشه‌یه‌م به‌دی نه‌کرد، هه‌رچه‌نده له زمانی مۆسیقادا (کیش) به کاردیت به‌لام کیش مانای (وه‌زن)ه له عه‌ره‌بی و کیش به‌وامبه‌ری ریتیم یان ئیقاع نابیته‌وه .
- 2- مترینۆم: ئه‌م ئامیره له لایه‌ن ئه‌ندازیاریکی ئالمانی لیونارد مایلتسل داهینراوه، سالی 1850 له فیه‌ننا کۆچی دوایی کرد .

سه‌رچاوه

- 1- مع المۆسیقی زکریات و دراسات
_تالیف (دکتور فواد زکریا) الهیئه المیره العامه والنشر 1971
- 2- المۆسیقی النقریه تالیف سلیم الحلو بیروت .
- 3- مبادی المۆسیقی النقریه ف.ا. فاخر دمیتت ترجمه الدکتور
رووف موسی .